

Groningen, 22 april 2025

Betreft: rondetafelgesprek 21 mei over soevereinen, commissie voor Justitie en Veiligheid

1. Groei

Er is een groeiende wetenschappelijke consensus over een belangrijke oorzaak, hoewel deze nog wel verder door overtuigend, internationaal empirisch bewijs gestaafd moet worden. In het kort: de populariteit van soevereinenbeweging is vaak een reactie op gepercipieerde maatschappelijke crises. De groei van de beweging sinds 2021 moet gerelateerd worden aan de coronapandemie.

Andere voorbeelden: de eerdere internationale verspreiding en groei in de jaren '10 van de 21^e eeuw moet in verband worden gebracht met de bankencrisis; de Amerikaanse *farm crisis* in de jaren '80, waarin vele boeren gedwongen werden hun land te verkopen, toonde zich de grote katalysator voor een soevereinenbeweging die zich tot dan toe in de extreemrechtse marges van de Amerikaanse samenleving ophield. In al deze gevallen betreft het sociaaleconomische crises die duidelijk maken hoezeer we afhankelijk zijn van systemen waar we zelf geen enkele controle over uitoefenen. De individuele soevereiniteitsverklaring is een direct antwoord op dit acute gevoel van controleverlies. Juist wanneer blijkt dat ik het leven niet in eigen handen heb, committeer ik me blind aan de gedachte dat dit wél zo is.

Dit zou ook verklaren waarom de populariteit van het soevereiniteitsdenken inmiddels weer wat lijkt af te nemen. Hoewel we daar geen harde data over hebben, zijn er wel enige indicatoren (signalen gemeenten; afname hoeveelheid gepubliceerde rechtszaken). Elders, bijvoorbeeld in Duitsland, wordt deze afname niet gesignaleerd.

Crises spelen dus een belangrijke rol. Tegelijkertijd maken deze crises niet dat iedereen zich plots soeverein verklaart. Om die verklaring sluitend te krijgen moet ook gekeken worden naar bredere ontwikkelingen in de samenleving en naar de persoonlijke omstandigheden van het individu. Hier is nog erg weinig over bekend en zou meer onderzoek wenselijk zijn.

Wel lijkt ook nu al op te vallen dat relatief veel soevereinen mannen van middelbare leeftijd zijn; dat het vaak gaat om ondernemers/zelfstandigen met een modaal inkomen of net daaronder; uit niet-Randstedelijke regio's. Het zou dus goed kunnen dat de oorzaken van soevereiniteitsverklaringen aansluiten bij bredere onderwerpen, zoals bijvoorbeeld de marginalisering van de Nederlandse periferie of de grote regeldruk voor kleine ondernemers.

Ook valt op dat er op biografisch vlak vaak breuken aan te wijzen zijn: langsepende conflicten met de overheid; verlies van werk of anderszins de aansluiting met de samenleving; grote veranderingen in de persoonlijke levenssfeer (scheidingen; verlies van kinderen); en soms ook grote politieke veranderingen (bijvoorbeeld Duitse soevereinen die vaak op de val van de DDR wijzen).

2. Gevolgen

Allereerst de gevolgen vanuit een institutioneel perspectief. Voor zover het hier gaat om individuen die zich niet langer aan bestaande wet- en regelgeving houden, zijn de gevolgen duidelijk. In de interactie met de overheid en het rechtssysteem worden betalingsverplichtingen ontlopen (e.g. belastingen; verzekeringen; boetes). Deze rekeningen stapelen zich op, worden door aanmaningen en extra kosten hoger en leiden in extreme gevallen ook tot beslagleggingen en huisuitzettingen. Op dat moment worden ook eventuele partners (die lang niet altijd op de hoogte zijn van het gedrag van de partner) en kinderen gedupeerd. Wat betreft de kinderen in het bijzonder zijn ook pogingen om zich aan de leerplicht te onttrekken een bekend fenomeen en zijn zaken over ondertoezichtstellingen zeer gebruikelijk.

Wat precies de gevolgen zijn vanuit het perspectief van de soeverein zelf is een groot vraagteken. Er is nog weinig onderzoek gedaan, bijvoorbeeld via interviews, over hoe zij nu in het

leven staan, hoe zij terugkijken op de periode voor de soevereiniteitsverklaring en wat zij zelf als de voornaamste gevolgen zien. Het zou goed zijn als hier de komende jaren meer zicht komt.

3. Beter informeren en terugdringen aantal

Ik ben er niet van overtuigd dat enkel het beter bereiken en informeren van soevereinen op zichzelf iets zal opleveren – juist het eenrichtingsverkeer dat aan deze opvatting ten grondslag ligt is voor veel soevereinen een grote bron van onvrede. Op gelijke voet in gesprek over achterliggende zorgen en ervaringen, zoals een aantal burgemeesters al heeft gedaan, lijkt vruchtbaarder. Te allen tijde geldt dat heel duidelijk moet zijn wat de overheid precies wil bereiken met het verbeteren van contact: hoe effectief (of zelfs contraproductief) is het om soevereinen te vertellen dat ze toch echt belasting moeten betalen?

Om het aantal soevereinen terug te dringen moeten de onder vraag 1 genoemde oorzaken weggenomen worden. Dat is niet eenvoudig want het betreft grote, structurele oorzaken. Het is eens te meer lastig omdat onderzoek laat zien dat overheden in ieder geval deels medeverantwoordelijk zijn voor anti-institutionele tendensen, vaak door de onbedoelde neveneffecten van hun eigen beleid en optreden (bv. toeslagenaffaire). Tegelijk laat de buitenlandse populariteit van het fenomeen zien dat het om Nederland-overstijgende ontwikkelingen gaat. In het buitenland wordt wel gesteld dat de rechtsstaat en de maatschappij met specifieke preventie-, scholings- en ondersteuningsprogramma's het narratief in handen moeten nemen en daarnaast in de democratische handelingen van alledag de waarde van de democratische gemeenschap demonstreren. “Beter bestuur” is een saai en lastig antwoord. Maar het is wel het enige dat de overheid zelf in de hand heeft: laagdrempelig contact en de inclusieve deelname aan de maatschappij mogelijk maken en verdere uitsluiting tegengaan.

4. Problemen uitvoeringsinstanties; omgang

Veel instanties die zich direct bezighouden met betalingsafhandeling (e.g. CJIB; Belastingdienst), krijgen regelmatig te maken met vocale soevereinen – vaak aanjagers die medewerkers opbellen of persoonlijk op komen zoeken. Dat kan soms zeer dreigend zijn; zo zijn ook enkele rechtszaken bekend waarin ambtenaren in de privésfeer lastig zijn gevallen (bv. Rb. Gelderland 20 maart 2023, ECLI:NL:RBGEL:2023:3176, ECLI:NL:RBGEL:2023:3178) en daar zijn ook recentere gevallen van bekend (gemeenteambtenaar Kampen). Ook de rechterlijke macht – en met name het ondersteunend personeel – heeft hier veelvuldig mee te maken.

Qua omgang is bij de rechtspraak onlangs een handleiding opgesteld (zoals er volgens mij ook al een is bij J&V). Van gemeenten is bekend dat zij vaak standaardbrieven hebben opgesteld en een aanspreekpersoon hebben binnen de organisatie; vergelijkbare handelingskaders zijn er bij mijn weten ook bij onder meer het CJIB.

5. Veiligheidsmaatregelen

Elders heb ik betoogd dat het strafrechtelijk instrumentarium voldoende mogelijkheden biedt; dat blijkt ook uit een reeks recent en lopende strafrechtzaken, waar in extreme gevallen steeds meer in de richting van terrorisme gekeken wordt. Wil men via het strafrecht bredere strafbaarstellingen (zoals bijvoorbeeld in Oostenrijk), dan botst dat eigenlijk direct op de vrijheid van meningsuiting.

Uit het buitenland is in ieder geval duidelijk dat ook geweldsdelicten onder deze groep voorkomen. Ook is duidelijk dat dit zeer zeldzaam is en voornamelijk voorkomt bij confrontaties (bijvoorbeeld de politie die een huiszoeking doet of een soeverein staande houdt na een overtreding). Soevereinen die uit eigen beweging anti-institutionele geweldsdelicten plegen (denk aan aanslagen) zijn mij niet bekend.

Hoogachtend,

Luuk de Boer